

Zazidani v Radečah

Po koncu vojne, maja 1945, so se s hrvaške strani ob Savi proti Zidanemu Mostu valile množice beguncev, ki so se umikali pred revolucionarno partizansko vojsko. Tudi v Radečah pri Zidanem Mostu so jih "zmagovalci" veliko pobili.

Kraj Radeče leži ob Savi, južno od Zidanega Mosta, tam, kjer se soteska med hribovjem Jelovo na desni strani in Čelovnika na levi strani Save razširi v rodovitno sevniško-brestaniško dolino.

Večji del Radeč leži ob južnem vznožju Jelovega hriba na vsako stran rečice Sopote na desni strani Save. Manjši del Radeč pa ob strmih vznožju Čelovnika, kjer imajo Sava, cesta in železnica komaj kaj prostora, da se iz Zidanega Mosta prerinejo skozi sotesko, ki se proti jugu razširi. Razširitev soteske se začne na železniški postaji na levi strani Sa-

ve in s starim železnim mostom, ki povezuje oba dela Radeč.

Radeče so bile znane po kakovostnem papirju za tiskanje bankovcev, ki mu je voda iz Sopote izboljšala kakovost. Znale pa so bile tudi po vzgojnem zavodu za mladino. Zaježitev Save pa jim že daje sliko jezerskega obrežja.

Padali so v Savo

Marta Hus, roj. Železnik: "Bili smo uradna družina. Imeli smo hišo na Obrežju (prej Sv. Peter, po župnijski cerkvi na desni strani Save), blizu železniške postaje Radeče. Oče je bil upravnik pošte na železniški postaji Zidani Most. Maja 1945 so partizani pod železniško postajo pri železnem mostu ustavljali begunce, ki so prihajali iz Brezic. Beguncem so vezali roke z žico na hrbtu. Ponoči so jih v kolonah gnali na breg Save in jih streljali, da so padali v reko. Reka je nosila trupla proti Krškemu in naprej proti Zagrebu. To je trajalo tri dni in tri noči. Posebno sem si zapomnila dogodka, ko je na naše

dvorišče prišla skupina kakih 200 beguncev. Eden od njih je priletel med zadnjimi in zavpil 'Sloboda, sloboda!' Drugi begunci so ga zgrabili in mu odrezali jezik. Jezik so vrgli našemu psu in ta ga je pojedel. Naslednji dan so prišli partizani, jim na hrbtu zvezali roke ter jih v koloni odpeljali v hrib, v protiletalsko zaklonišče. Zaklonišče so naredili Nemci za prebivalce Obrežja (Sv. Petra), ker

je bil Zidani Most večkratna tarča letalskih napadov. Tako sem tudi sama z družino večkrat bežala v to zaklonišče. Partizani so, ko so begunce natlačili v zaklonišče, vhod z razstrelivom razrušili. Vhod je imel lesen vetrolov, ki se je pri eksploziji zrušil. Sosed Uran je kasneje hotel ostanke tega vetrolova uporabiti za drva, pa je naletel na negodovanje sosedov, zato je namero opustil.

Kje so pobili pravoslavne svečenike?

Moj oče je nekega večera v mesecu maju 1945 ves zaskrbljen na tiho pripovedoval mami, kaj se mu je tistega dne dogodilo pred poštnim uradom na železniški postaji v Zidanem Mostu. "Danes so z vlakom iz smeri Zagreba pripeljali veliko število pravoslavnih svečnikov (popov), oblečenih v kute. Stal sem pred poštnim uradom, ko so jih partizani mimo mene nekam vodili. Eden od njih, imel je dolgo sivo brado, se je zgrudil pred mojimi nogami. Partizan ga je na silo dvignil in nagnal za drugimi. Pri svojih nogah sem opazil listek. Previdno sem ga pobral, da partizanski stražarji niso videli. Nato sem odšel v urad, kjer sem listek prebral. Na njem je bila zapisana telefonska številka in besede: 'Došli smo do Zidanog Mosta.' Zavrtel sem številko in povedal sporočilo. Še zdaj me je strah; če bi me dobili, bi bil ob življenje ali ob službo. Njihov videz ni kazal usmiljenja. Mama in oče sta še dolgo nekaj šepetala. Jaz pa mislim, da ti kruti dogodki ne smejo biti pozabljeni, saj so vendar vsi bili ljudje."

Dr. Aleksander Bajt v svoji knjigi *Bermanov dosje* v poglavju *Revolucija še čez konec vojne* na strani 861 in 862 navaja, da je Druga armada v Zidanem Mostu zajela okoli 6.000 Črnogorcev, po večini civilistov in celih družin. Med njimi je bilo "skoraj vse duhovništvo iz črnogorsko-primorske škofije".

Gospod France Nučič, upokojeni predsednik trboveljskega sodišča, meni: "Te begunce, kolikor jih niso pobili v Radečah, so pobijali ob cesti Rimske Toplice—Hrastnik. Največ od sedla na Marnem proti Dolu, na levi strani ceste, kjer je površina, porasla z gozdom, zelo razbrazdana."

Težka pot do zazidanega grobišča

Zanimala me je lokacija tega zaklonišča—grobišča v Radečah na Obrežju (v Sv. Petru) ob Savi. Do zdaj o teh pobojih ni bilo nič slišati, saj so Radečani te zločine uspešno prikrivali. Tehnika pobojev v zakloniščih, breznih in rudniških jaskih je partizane, kakor je videti, vsekoli spremljala. V tej zvezi bi rad zapisal

izjavo partizana, udeleženca takih ubijalskih tehnik, Stanka Logarja na nekem skupinskem izletu: "Vi ne veste, koliko denarja smo prihranili državi, ko smo pobijali s krampi, lopatami in cepini te narodne izdajalce." Ivan Pučnik, tudi sam partizan, ki je slišal to izjavo pred nekaj leti, se še danes čuti prizadetega, s kakšnimi tovariši je bil skupaj.

Z dr. Ivanom Dolinarjem, nekdanjim partizanom, sva poiskala profesorja zgodovine Janeza Koruna, ki živi na Obrežju, in ga prosila, naj nama pokaže morišča in grobišča v Radečah.

Nekega dne smo se dobili in g. Korun nama je razkazal morišče ob Savi pri privezu splavov nasproti Karminu pri železnem mostu. Peljal naju je do zazidanega zaklonišča—grobišča, kjer nas je pričakal lastnik hiše in sveta pred grobiščem.

Lastnik hiše in parcele pred grobiščem je avtoprevoznik, ki ima parcelo zagrajeno z mrežo, znotraj pa spuščena dva divja psa rotvajlerja.

Dostop do grobišča je mimo vhodnih vrat hiše, nato zadaj za hišo prek obdelanega vrta do železne lestve, naslonjene na skalo. Po lest-

vi se pride do jame, ki je smetišče. Na levi strani nad jamo se vidi zemljo nametan in v skalovju zazidan vhod. Po tleh ležeče veje in smeti dajejo slutiti, da nekdo skrbi, da prostor ne bi bil preveč vpadljiv.

Lastnik nama je dejal, da je tukaj na novo zgradil hišo, da nič ne ve, kaj se je tukaj dogajalo, edino to, da so maja 1945 v zaklonišču ustrelili 10 begardistov, in ker je smrdelo, so vhod zazidali. Zdaj pa da se mu mudi, ker mora ženo peljati k zdravniku. Pred 14 dnevi sta bila itak pri njem dva policista in si ogledala zaklonišče.

"Zgubljeni" spomini

Na poti do avtomobila nas je ustavila gospa, ki je poznala g. Koruna. Dejala je, da je Dana Smodej, poročena Brilej. Kmalu sem ugotovil, da je sestra moje sošolke Vere Smodej, ki je tudi poročena z mojim sošolcem Mitjo Lavričem, direktorjem Pivovarne Union. Vprašala nas je, kaj tu počnemo. Dejali smo, da smo sli pogledat zaklonišče in grobišče v njeni bližini. Stvar je ni zanimala, ker je od tega minilo že preveč časa. Vse je že pozabila, edino tega ne, da so partizani, ki so bili v maju 1945 nekaj dni tu nastanjeni, vsak večer plesali kolo. Spomini Radečanov so se porazgubili pri Brilejih in Lavričih. Drugi pa so dobri čuvaji zločinov, ki jih je takratni notranji minister Polić z okrožnico ukazal zravhati z zemljo in izbrisati iz spomina.

Na parkirišču nama je prof. Korun dejal, da so tudi tu bili neki jarki, kamor so metali pobite begunce, zraven pa so vrgli še Železnikovega psa, ki so ga partizani ustrelili drugi dan po tem, ko je požrl odrezani jezik begunca. Psa so ustrelili na prošnjo g. Železnika.

Vsi trije smo se nato odpeljali v Loko, v Dom upokojencev iskat še drugega profesorja zgodovine g. Majesa. Upali smo, da ga bomo dobili in se od njega kaj izvedeli. Imeli smo smolo, kajti njegov nečak ga je odpeljal domov.

Z dr. Ivanom Dolinarjem sva prof. Koruna odpeljala domov na Obrežje. Prosila sva ga, naj sporoči, če bo še odkril kakšno neraziskano grobišče. Sama pa sva se odpeljala domov proti Celju.

Janez Črnej

Papirnica Bratje Piatnik v Radečah pred revolucijo